

A MAGYAR ÖNMAGÁT KERESI.

(Második közlemény.)

Irtá: Hankiss János.

A BBÓL a nagy egyéniségeket és nagy műveket alig termelő korszakból, amely a XVIII. századnak csaknem a végéig nyúlik, s amelyet újabban a *barokk* varázsszóval próbálunk nyitogatni, bizonyos távlatból érdekes jellegzetességeket állapíthatunk meg. Az Olaszországban tanult osztrák mesterek magyarországi épületei és szobrai a szakértők szerint két fontos módosuláson mennek keresztül: egyrészt igen hamar leegyszerűsödnek, «klasszikusabbakká» válnak; másrészt heves igyekezettel magyarosodnak. Az első változás oka állítólag az értékes nyersanyagok hiánya, de főképp a latinnal átítatott magyar ízlés; a másiké pedig az, hogy ha a *barokk végletes lendülete, anyagontúli mozgalmassága* nagyszerűen megfelelt az ébredő magyar pillanatnyi szükségletének, természetes, hogy feledve a barokk civilizációs forrásait, minden lendületet és minden mozgást a magyar hazafiság szolgálatába állított. Nemcsak *Szent Márton* pozsonyi szobrán alakította át a szentet az osztrák művész magyar ruhás lovassá, hanem Faludi Ferenc is bakonyi kanásszá lokalizálja az olasz Arcadia képzeletbeli pásztorait.

A korszak nagy eseménye azonban jelenségeinek sűrűsége ellenére sem a *barokk* vagy a *rokoko* ízlés és szellem vendégszolgája, hanem az a szokás szerint «datinitás»-nak nevezett áramlat, amely itt duzzad legmagasabbra, mielőtt át kellene csapnia a nemzeti nyelv érdekében emelt gáton. *Sohasem szabad megelégedni* azzal, hogy egy az egész szellemi életet átható mozgalmat gyakorlati (gazdasági vagy politikai) tényekre vezetünk vissza, a latinosságot tehát arra, hogy «a latin volt a különböző nyelvű nemesség nemzetiségfölötti nyelve», vagy hogy «azért beszéltek latinul, hogy ne kelljen németül beszélniük». Mindebben van igazság, de nem ez az egész igazság. Nálunk — mint korábban a lengyeleknél — ez a *latinul beszélés és rómaiul gondolkodás* azért lett több, mint *kényszerű megoldás*, azért termékenyítette meg az irodalmat, mert megfelelt a nemzeti lélekben valami hajlamnak, amely támogatta, vagy valami hiánynak, amely szükségletnek tüntette fel. Ez a kérdés még nagyon sok kutatásra szorul, mert egyfelől *elhomályosítja a latinitás propagandája* a maga kellően meg nem rostált anyagával, másrészt a néplélektani tanulmányok kezdetleges stádiuma, amely miatt az a veszély fenyeget, hogy az okot látjuk okozatnak és viszont. Kapcsoljuk ki kísérletező megállapításainkból azt a politikailag színeződő elemet is, hogy «datinitásunk» kimondása Németország a zászlóvivője annak az új-humanizmusnak, amely azt bizonyítja, hogy a «latinság» nem faji vagy nyelvi, hanem szellemi síkban dül el.

Annak a magyarnak számára, aki benne hányódik a történelem viharában, s mert csak a *multat* s a *jövőt* nézheti, a *jelenről tragikus és patetikus szemlélete* van, s főképp *történettrókból és szónokokban* revelálódó latinság olaj a tűzre, fokozása a meglévő hajlamoknak. *Hősök és hősök dicsőítői*: ez Livius és Cicero magyar olvasói szemében az irodalmilag adott római történet. Dugovics Titusz, Szondy György, a szigetvári Zrínyi története, a

Mucius Scaeyolák, Horatius Coclesek öntőmintájába folyik. S amint közleledünk a *francia forradalom* felé, amely a «római jellem» *sztoikus és demokratikus* elemeit keresi meg, úgy érik meg nálunk is a Catók és Brutusok meghatározta antik jellem, amely az erős egyéniség önlegyőzését, a közjó égiszemeselését, a tiszta erkölcsre alapuló *rendületlenséget* jelenti nálunk. Ha kissé több terünk volna, érdemes lenne belemélyedni ezekbe a bonyolult képletekbe s kimutatni, hogyan összegeződik, hogyan folyik egybe itt is egy csomó különböző vidékről ideáradt folyam : mennyi van ebben a brutusos típusban a protestáns puritánságból, a szinte második énünkévé vált ellenállás ösztönéből, a tűrés sztoikus — keresztyén — magyar rezisztenciájából.

De a másik, a *szemlélődő*, az *idillbe* burkolózó magyarnak is megvan a *Horatiusa*. És benne kitűnő adagolásban kap meg mindent, amit szeret s amire vágyik : a falusi elvonultság s az emberi méltóság érzése jól megfér közéleti és általános emberi reflexiókkal, a középszer dicsérete a «tiszta erkölcs» szélső ideáljával, a szónoki pátosz az egyéni lírával. *Józanág és könnyelműség élni hagyják egymást*, — s olyankor, *valamelyik* túlzásba lendül, a magyar olvasó egyszerűen *fordít egy lapot*. Így válik a közlőről oly sokszor aljas római politika s oly gyakran perverz római erkölcs irodalma itthon «magistra vitae»-vé. Kimutatták, hogy a francia forradalom vezéreinek és szónokainak megvan a maguk külön képe a rómaiságról ; elmondhatjuk, hogy van egy magyar *tükörben nézett latinitás is*, amely *becsületére válik a tükörnek* . . .

Nemcsak mozgást szorgalmazó fűtőanyagot ad a latinság a háborúk által elernyesztett magyarságnak, nemcsak megerősíti a közérzészről és a jellemről alkotott felfogásunkat, hanem *jegyzelmző* elemet is visz bele *kontrasztos vérmérsékletünkbe*. Nemcsak lendítőkerék, hanem ritmusszabályozó is. Hol lehetne könnyebben meggyőződni erről, mint a magyar *versművészet* renaissance-át jelentő 1770-es évek *költőműhelyeiben*, ahol «új mértékre vett» versek készülnek. És elsősorban Berzsenyinél, aki a dunántúli földesúr csöndes életében annyi *robbanóanyagot* halmoz föl, a *nagyság* olyan *izomtornáit* és olyan *tűzijátékait* éli át — a legfegyelmezett kifejezési keretben, klasszikus veretű görögös-latinos versekben. *E kihűllnek látszó versidom* talán sehol sem kap ily izzó *bronztartalmat*, mint a magyar költőnél, akit világok választanak el a humanista költőktől, a renaissance-dalszerzőktől s aki talán legtöbbet tett minden modern költő közül a latin irodalom dicsőségének fel-frissítéséért akkor, amikor nem utánozhatónak, hanem *aktuálisnak* mutatta be. Aktuálisnak a szó minden értelmében. Akkor is, amikor kora nemességéhez, főurakhoz, követekhez szólt ; de még inkább akkor, mikor lelkesedésben és méltatlankodásban annyi antik energiát tudott korszerűsíteni.

S még egy olyan tendenciát érzünk meg nála, amelyet *Vörösmarty, Babits* s sokan mások újra csillogó kirakatba raknak : «kozmosz életérzést», — amint mondani szokták. Milyen ellentét — vetik közbe az avatatlanok — a barokk részletező, lokalizáló hajlamával ! Berzsenyi *viharai* nem e világról valók s a «*zenith és nadir*» sarkpárját ő vezeti be a hétköznapi magyar látomások közé. A magyarság megpróbáltatásokkal teljes sorsa nem önmagafelé fordulást eredményez csupán, hanem erőteljes kifelétörést, az idill mellett ott van a tündérmese, az eposz, a bakonyi Arcadia egyenrangú a kozmosz térrel vagy a hólepte lengyel lejtőkkel, amikor a keserves hétköznap-tól *menekülni*, csalódásos és csalfa ítéletek ellen *fölebbezni* kell. Akármilyen «józan» lenne a magyar nép, ez a menekülési és föllebbezési kényszer az évszázadok folyamán egyedül is idealistává, európaivá, hívővé, látnokká tette volna.

De Berzsenyi kortársait konkrétobb síkban is jellemzi az európaiság és magyarság csaknem tökéletes egyensúlya. Ritka kincs ez, amelyet azért nem látunk eléggé, mert megszoktuk, mint a velencei a nyomorúságos élet márványkockás alapozását. Vannak népek, amelyek korán érdeklődtek «Európa» iránt, de önmaguk lelkét nem fedezték fel idejében; viszont vannak mások, amelyek önmaguktól nem látták a többit, a lényeges összefüggést. Nálunk a nemzeti újjáéledés és a síma bekapcsolódás Európába teljesen egyidejű és szigorúan összekapcsolt. Naív idealizmus-e ez, a gyakorlati külpolitika bűvészmutatványaiából való kizártságunkból származó? Inkább szerencse és érték: az összehasonlítás a sokféleség ismerete alapján. A debreceni jóbarátok kisor-nainak az olasz jut, vele persze Metastasio és az Arcadia. De a veszély csekély, mert Csokonai magyarhoz illően átesap a többiek vadászterületére is és Rousseau meg a német lírikusok, no meg az elmaradhatatlan Homeros kimentik az egyoldalúságból. Még az olyan konzervatív nemesurak is, mint Kisfaludy Sándor, kapnak egy jó darabot a legváltozatosabb nyugatból, hacsak a bécsi gárda, s Mars és Vénusz segítségével is. S aki jól ismeri a nyugati tzlésáramlatokat, elámulva hasonlítottathatja össze ismert vízüket azokkal a csatornákkal és lírai szélességüvé dagadó tavakkal, amelyekre a magyar csatornázók keze alatt alkotnak. Mi lett a komikus eposz ízetlenségeiből a *Dorottyában*, a vidéki magyar intérieur e halhatatlan hangulatképében? Mi lett az *Arcadia papirosvirágaiból* Csokonai, e fájdalmasan kereső, nemes «bohém» (mily elégtelenek a típusjelzők!) *anakreoni* dalaiban? Hogyan ért csúcsot a «*preromantikus*» tematika az *elégiák* tiszta természeti képeiben s bensőséges hangulataiban? *Ne csodáljuk* a fejünket a szokott bizalmatlansággal, magunk iránt: a magyar költők *színeit és izeit* akkor fogjuk igazán fölfedezni, amikor nagy antológiákban *idegen nyelven* csodáljuk és csodálják azt, ami belőlük még ott is megmaradt. És Kisfaludy Sándor milyen világosan érzi s hangoztatja férfiasabb hevét, amely megkülönbözteti mesterétől, a nőies *Petrarcától!*

S hogyan válik nála is, romantikus utódainál is a rendszerint groteszk és hamis «középkori» anyag regékben és regényekben, drámákban és vígjátékokban, balladákban és eposzokban igazi ihletforrássá azzal, hogy a magyar jelen sivárságánál s a magyar katona történelemben-élésénél fogva a *középkor nem színes játékszer, hanem szentély vagy gyógyfürdő* lesz. Ezért nem múlik el oly hamar, mint a francia romantika, amely nem tudott közrajongást szítani olyan uralkodókért, mint az Agnès Sorel szoknyáján ülő VII. Károly, vagy pláne az «Asszony ingatag»-ot dudoló I. Ferenc; vagy a német romantika, amely inkább a mese- és mondavilágba vagy a külföldi történelemben vetítette elvont problémáit. A magyar romantizmus multja 90 százalékban nemzeti mult, a történelem és az azt hivatalosan kipótló mondák költői népszerűsítése, ihletett propagandája. A magyar állam gondolatát erősíti és a magyar jellem régi példatárát szerkeszti meg mindazok használatára, akik közömböseks, ingadozók vagy — idegenek. Mert a magyarosításban a magyar jellem s a magyar életstílus romantikus képeinek több érdemük van, mint akár a legjobb magyarnyelvű elemi iskoláknak. Ezért is bontakozik ki oly nehezen a romantikából a magyar irodalom: Petőfi, Arany, Jókai féllábbal benne állnak még, — s máig is eleven erő maradt.

A hivatalos romantika időbeli előzményei is jellegzetesek. *Kölcseyt* ma egyre gyakrabban állítják Széchenyi mellé: ő a nemzetért lázasan aggódó, multba és jövőbe félve meredő magyar költő. De ez a hangulat nem terjed

ki élete egész művére: az ügyvéd, a politikus «római jellem», a *Parainesis* írója tökéletes idealista. Hiába adja Zrínyi lantjára a legkétségbeesettebb Kasszandra-hangokat, a Himnusz az igazi Zrínyi megváltás-gondolatára épít egy imát: «M megbűnhődte már e nép a multat s jövődőt!» Nincs ebben az attitűdében semmi következetlenség: félni, óvni és imádkozva mégis remélni — a lélekben szoros lánc ez, nem az idegbajos pálfordulása.

És Kölcséyt nem lehet elválasztani *Kisfaludy* Károlytól (a *Rákosi szántó* és a *Mohács* olyan, mint két pendant-szobor: egészen egyformák, csak az egyik jobbra tekint, a másik balra, azaz mindegyik ugyanazon közép-pont felé), s főképp *Vörösmartytól*. Itt a végletekig fokozódik a nagy elődök minden velleitása. Izzó magyarság, mely beleilleszkedik a kozmoszba és még inkább Európába; a nemzeti multba való elmélyedés s e barlangból napfényre bányászása minden drágakőnek, amit emberi fantázia kikristályosíthatott; hangulati végletek remény és keserv között, amelyeket végül harmónikus akkordba old a hit, az idealizmus s mondjuk ki bátran: az optimizmus, amely még a «Vén cigány»-nak is engedélyez egy tiszta, égi hangot. *Vörösmarty* csupa látszólagos ellentét, de alig van olyan egységes hatású költője a kornak, mint ő. Romantikus, de mennyire nem individualista! A magyar férfi különös szemérme objektíváltat vele még ártatlan távoli rajongásokat is. A színek és illuziókeltés adományát a bölcsőjébe tette egy tündér és mégis akkor legigazabban ő maga, amikor könyvekből, eszmékből indulhat ki és romantikus létére megbélyegezheti az ábrándozást! Külön Istent álmodik a magyaroknak, ennek a dicsőségre vágyó, harcos nemzetnek, és mégis arra kéri Istent, ne teljesítse népének olyan óhaját, amely nem a testvériség csillaga alatt fogant. A nyelv minden zenéjét és minden ízét érzi és ki tudja fejezni, mesedramává szőni, de sohase játszik üres formajátékot, sose virtuóz: egy nemzet, egy földrész, a kozmosz, Isten jár mindig az eszében. Victor Hugo is «mágus», de mennyire riporter, politikus, «aktuális» *Vörösmarty* mellett! Goethe is egy egész világ, de ebben a világban milyen nagy szerepe van az életet és annak élvezését művészileg kiaknázó egyéniségnek... Egyik sem felelhetett volna meg annyira, mint *Vörösmarty*, a magyar élet követelményeinek: ez a lángeszű magyar férfiban a közért való áldozatot, a szükséges álmot, a nyelvi és érzelmi, sőt értelmi elemek ritka egyensúlyát kívánta meg.

Petőfi több «fiatalsággal» tette kirakatba a maga énjét. És ezt azért tehetette meg nyugodtan, *botrányokozás* nélkül, mert ez az én, mint az igazi fiataloké mindig, egészen az elvek, a haza, a szabadság szolgálatába volt állítva. Elég, ha Lamartine-nal, vagy Musset-vel hasonlítjuk össze, vagy Byronnal és Leopardival, hogy lássuk a nagy különbséget. Petőfi előtt pontos hierarchiába rendeződtek az élet értékei: 1. szabadság, 2. szerelem, 3. egyéni élet. Másrészt a szabadság kultuszának kézzelfoghatóan magyar színezetet tudott adni, annyira nyilvánvalót, hogy nyugaton is észrevették és sokszor sok nyelvre lefordították: a magyar népnek adott hangot s így bizonyos értelemben szabadságot. A herderi törvényt egy nemzet se ratifikálta ily ragyogó teljességben, mint Petőfi nemzete, amely népi anyagból, népi környezetben, a nép és nem-nép viszonyának egészséges meghatározásával épített a magyar földművelő és állattenyésztő népnek azóta is időálló palotát. Az, hogy folytatta és betetőzte (Arany Jánossal együtt), amit mások elkezdtek, csak fokozza számunkra a nagyszerű munka jelentőségét. A népi és úri kölcsönhatása olyan irodalmat teremtett meg, amely ideig-óráig mindkettő tudott lenni.

S Móricz Zsigmondig, Szabó Dezsőig és Erdélyi Józsefig csapkodnak azok a hullámok, amelyeket Petőfi lelkesedése kavart s amelyek tetején örökre ott táncol a megbecsült és szeretett magyar paraszt sajkája. *Vörösmarty* mintegy *függőlegesen*, történelmi irányban, meg *kifelé* (kozmosz és külföld) határozta meg a magyar ember vágyott helyét; Petőfi inkább *vízszintesen*, földrajzi terjeszkedéssel (Alföld, falu, puszta) s *befelé*, az élő nép rétegeibe fúrva. Nagyságát és eredetiségét semmi sem bizonyítja jobban, mint hogy külföldön, elméletben (tehát Petőfi ismerete nélkül) degradálásnak tartanak egy irodalom számára, ha népdalokra, népmesékre épülne s népi közönségre is számítana.

Arany Jánost nagyon nehéz ebben a sorban külön jellemezni: annyira megszoktuk, hogy az ő *oeuvre*-je és az ő hősei mértékével mérjük meg valaminek vagy valakinek *magyarságát*. Hogy őt tartjuk a *legklasszikusabbnak*, más szóval éppen ezt jelenti. Ő fogja össze, ő «érzi egybe», vagy ő ítéli meg legtöbbünk részére a mult irodalmi velleitásainak majdnem mindegyikét. *Az egyén és köz egybeforrása nála* a legművészbib módon jelentkezik: hősei életében (pozitíve Toldinál, aki megöli a cseh vitézt, negatíve Attilánál, aki megsérti a törvényt s eljátsza misszióját). *Sötétlen lát*, mint Kölcsey, de konkluziója mégis: «*Imádkozzál, édes gyermekem!*» Közvetlenül átéli és az irodalomba személyesen viszi be a magyar földművelőt, aki azonban nem mozdulatlan bálvány vagy körüljárni való exotikum, hanem *fölfelé törő ember*, *Budára vágyó Toldi*. Ugyanez a Toldi könnyelmű és szenvedélyes, aztán elvonul és mellét veri. A *felelősségérzés a balladákban* eléri csúcspontját. Csak Katona *Bánk bánját* lehet Arany hősei mellé állítani ebben a tekintetben: összecsuklása, tévedésénél súlyosabb bűnhődése a magyar tragikumra utalnak, s arra, hogy «Sors bona, nihil aliud! . . .» S a latinosok formai fegyelme épűgy klasszikussá zárja a balladák romantikusnak tartott világát, mint Berzsenyinnél. A végzet pergésének ritmusában nem lehet ütemhiba, itt *predesztináció* van, változhatatlan visszahatás az ember tapogatózó, ingatag gesztusaira . . .

Másutt fejtettük ki Madách remekének gyökeres magyarságáról kialakult véleményünket. Talán még az is magyar benne, hogy *nem beszél a maga népéről*. De Ádám álma és a «következetlen» megoldás egészen magyaros, hagyományos, amint hagyományos a nő szerepének felfogása is. «*A küzdés célja a küzdés maga*»: erre a gondolatra szükségszerűen rá kellett jönnie annak a magyar irodalmi tudatnak, amelybe Balassa, a háborúba kényszerült renaissance-költő belemélyesztette a maga bánatát, s amelybe Berzsenyi, Vörösmarty, Kölcsey komoly és tépelődő hazafisága s végső «Quand même»-je is felraktározódott.

Különleges a helyzete a regénynek, ennek az egyetemes irodalomban oly későn törvényesített műfajnak, amely a romantika korában a «mindent szabad» jelszavának a legalkalmasabb érvényesülési lehetőségeket nyújtotta. *A regényben kötetlen* s határtalan területen *sok minden tudatosult*, ami másutt a zárt forma s tiszteletreméltó hagyomány kettős konvenciórendszerében csak sejthető volt vagy öntudatlan maradt. A regényíró sokat beszélhetett, *sőt magyarázthatott, kizárhatott minden félreértést*. Ezért is mondhatta meg, hogy mi a célja. *Dugonicstól Jókaiig és Szabó Dezsőig ez a cél rendszerint a magyar tősgyökeresség kifejezése volt sokoldalúan eszményített, intenzív képekben*. Amit egy Berzsenyi, egy Vörösmarty az izmok egy rándulásában, a «szemöldök» egy jelentős mozdulatában megéreztetnek, azt a regényírók kedvükre elemezhetik, hogy a nagy tömegek, a süketek és a vakok is eljuthassanak az eszményi magyarhoz. Izzató feladat volt párhuzamot vonni egy

ilyen regényírósor «eszményei» között. De az árnyalati különbségeknél fontosabb itt az alapszín: *dinamikus ellentétekben gazdag virtus, elpusztíthatatlan őserő, sokoldalú tehetség, a könnyelműség* bűneitől el nem homályosuló *erkölcsi érzék*. Hogy Dugonics eszményének részletei a barokkban gyökereznek, míg Szabó Dezsőt az erő misztikuma köti le s Jókai a liberális aranykor férfieszményét magyarítja, érdekes részletek lehetnek, de nem feledtetik el a közös lényegét. S jellemző a regény magyar hősideáljának kiépülésében az egyes korok kiemelte vonások egybesimulása, úgy, hogy lassankint mind kihangsúlyozódnak s az «örök érvényűség» látszatát öltik magukra. *Tatrangei Dávid* és *Berend Iván* a magyar műszaki lángész két példája — egész csomó más Jókai-alaktól eltekintve, akik megerősítenék tételünket — az ipari és technikai fellendülés századában kapják meg igazi értelmüket és már Jókai kapcsolatot igyekszik teremteni a művelt mérnök és a mélyebb magyar néprétegek képviselője: a fűrő-faragó székely ember között. Szabó Dezsőnél Tatrangei Dávid gyakorlati érzéke új hangsúlyt kap s most már igazán a nép fia játssza a józan szervező, kitaláló, csomóoldó szerepét. A típusosan magyar — bár mi, magyar olvasók nem vesszük észre könnyen, annyira benne vagyunk az önvádolás hagyományában — a nemzeti vagy állami életben megnyilvánuló «magyar hibák» ostromozása Jókaitól Móricz Zsigmondig és Szabó Dezsőig, s azon túl, azt hisszük, mindörökre... *Kemény sötétlátása* Kölcsényével s Széchenyiével rokon, de a regény síkja kibontakoztatja ezt a pesszimizmust: a magányos villámoktól megvilágított kozmikus tér vagy a néhány hatalmas és futó jelenet látomásába tömörült csatatér helyett itt a laboratóriumok végtelen sora épülhet, ahol van hely, idő és alkalom a lélekbölcöslésre.

A magyar elbeszélőkről magyar kritikusok szívesen és hamar állapítják meg, hogy nagyszerű «*mesemondók*». E mögött a szó mögött két különböző fogalom rejtőzik: a *mesé* (tündérmese: optimisztikus életeszményítés) és a *mesélés*, az egyéni ízű, szabad formájú, élőszó-szövése. A mese a legnemzetközibb minden műfajok közt, de az már ritkaság, hogy a tündérmese világnézete és a mesélgető hang komoly szerepet játszanak a magas irodalomban. Az első a magyar heroikus-optimisztikus honvágyára vall, arra, hogy szereti az irodalmat menekülésnek és idillnek tekinteni. A második arra, hogy az alapjában mindig művész-természetű magyar önmagáért élvezzi az élőszóval bánás kellemes képességét. Ez az egyik magyarázata az anekdotázó szellemeskedésnek, amely sokszor megbontja ugyan a jellemzésre készülő regény hangulati egységét, de a szerző és olvasó hangulati összeforrásával pótolja. Az elbeszélésnek ez a *művészete* *Mikestől Mikszáthig* figyelmet és tanulmányozást érdemel.

Egy olasz kritikus, Franco Vellani-Dionisi fölfedezi a magyar irodalom «*materialitá*»-ját, amit nem szabad a materializmussal összetéveszteni. Az anyaghoz való értés, az anyag szerető körülsimogatása, tehát a tárgyi jellemzésre való nagy tehetség is ez, a realizmus és a humor forrása. Megint Mikestől Mikszáthig húzhatjuk meg a vonalat, amikor a magyar humort időben jellemezni akarjuk, s ez a hosszú és töretlen vonal arra mutat, hogy itt is magyaros és magyarnak kedves velleitást kell keresnünk.

* * *

Szép feladat volna kiegészíteni az uralkodó hajlamok erővonalainak ezt az első és kezdetleges vázlatát az írótipusok pillanatképeivel, a «riporter» Tinóditól az allegóriának felhőin átsugárzó Tompáig és az új-kuruc Adyig,

katonák, megyei urak, államférfiak, grófi nevelők, bohémek, rétorok, szerkesztők s annyi más változat galériájával. De ezt a feladatot már jórészt megoldották mások, s mi itt a varietások közösnek látszó tulajdonságait kerestük. Úgy érezzük, ez az eszme-futtatás nem győzhette meg az olvasót arról, hogy az egyes íróegyéniségekről felvázolt képeink hiánytalanok s főbb vonalaikban találóak. De addig a meggyőződésig talán mégis eljutottunk, hogy a kutatásnak ez az iránya akkor is gyümölcsöző lenne, ha nem hinnénk — 1935-ben sem hinnénk — a nemzeti közösség szerves egységében.

LEPANTO.

Részlet G. K. Chesterton költeményéből.

A tenger észak oldalán eléri Szent Mihály dobogó hegyfokát
(János hereeg hódítva megy tovább.)
Ahol dagály dagad, apály szakad s a szürke tengerek tenyésznek,
Piros vitorlát bontanak a buzgó tengerészek.
Kezében esöng a dárda, szikla-szárnya esattan ;
S Normandiába ring a hang, dörögve szakadatlan ;
A textusok kiszöknek északon, az ember olvas kúszán és vakon,
Vitéje megvadul, haragja örült bántalom,
Keresztény mészárol keresztényt füst-evett szobákban,
Keresztény fosztogat keresztényt, areukon a végzetes vonás van,
És Máriát, ki Betlehemben Istent ringatott, a keresztények megvetik,
De János hereeg megy tovább a tengerig.
János hereeg süvölt a szélben, fölkiált a naplementén,
A torka trombitál, kerek világot telezengvén,

Domino gloria!

János hereeg ujjongva száll hajóira.

Nyakába esipke lóg, árnyékon üldögél Fülöp király
(János hereeg a földélezeten állig vasban áll.)
Bársony borúl a falra, mint a bűn, puhán és feketén,
Bolondos törpék játszanak bársony szobája szegletén.
Kezében kristály bilikom, mely mint a hold, olyan hideg,
És esöng a kristály, esöngeti, és mindjárt megijed,
És area sárga, mint a poklosok húsán a daganat,
És fonnyadt, mint az úri kert, hová nem sütnek égi sugarak,
A tiszta munka meghal, a kehelybe bújt a pusztulás röhögve,
De János hereeg rácsap a törökre.
János hereeg vadászik, a kuttyákat elereszti
S a bömbölés a velencei hareok hírét megrekeszti.